

Рецензії

МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

Павличко Д. Спогади. – Київ: Ярославів Вал. – Т. 2, 2016;
Т. 3, 2017.

Саме так – Молитвою за Україну – назвав Юрій Щербак трикнижжя спогадів Дмитра Павличка в яскравій промові під час презентації третього тому. І не випадково. Адже ці тексти (яке тут недоречне слово!) переповнені емоціями. Автор увесь свій темперамент, свою бунтівну вдачу вкладає в ті оповіді, так само, як укладав у ті події, які він не лише уважно споглядав, часто фіксує у щоденниках, а й брав у них найактивнішу участь. Тож він не просто безсторонній розважливий описувач подій. Під час згаданої презентації слушно йшлося про те, що наші письменники (І. Дзюба, В. Шевчук, М. Слабошпицький і, звісно, Д. Павличко, а я ще додала б І. Жиленко та Є. Дударя) пишуть історію сучасної України (від середини ХХ ст.). Смію твердити: велику помилку (чи може й злочин) скоїть той історик, який, вивчаючи події останніх 70-75 років, обміне “Спогади” у трьох томах Д. Павличка, що містять безліч найцінніших подробиць подій та явищ історії України цього періоду.

Та й не тільки історії. Відомий літературознавчою спостережливістю поет-“снайпер” часто “підказує” дослідникам оригінальні підходи, сміливі прочитання художніх творів. Часом його підказки бувають і на рівні фактажу, як, наприклад, у томі 3 інформація про те, що П. Засенко опублікував не спотворені цензурними втручаннями твори Григора Тютюнника у збірці “Холодна м’ята” 2009 р. Водночас через неймовірно влучні спостереження, як і “прицільні” відступи – промені в минуле, часом дуже віддалене, мемуарист подає панорамну картину історичного процесу (живучи в ньому, чи багато з нас те усвідомлює, що – історичного?), дає оцінки, хоч і суб’єктивні, та здебільшого дуже точні – і з погляду сучасного моменту, і стосовно подальшої перспективи. Принциповою цінністю його спостережень є суттєві доповнення й уточнення до наших (можна сказати, у багатьох випадках цілого суспільства) вражень про певного діяча чи й ціле явище, адже наше розуміння багато в чому формується під впливом ЗМІ, а вони далеко не завжди й не все доносять до нас точно.

Д. Павличко цілком доречно вміщує тут тексти своїх щоденникових записів гарячими слідами, численних промов, документів (що їх складав чи сам, чи в певному колективі співавторів), інтерв’ю (і не страшно, що деякі з них тут публікуються не вперше, адже тиражі наших видань нині такі мізерні...). Особливо інтерв’ю цікаве, коли інтерв’юєр також мудрий, як, наприклад, В. Портников, що у 2006 р. зіставляв ситуацію України й Шотландії, згадав принагідно й Велике Князівство Литовське. Щодо шотландців і українців, які були “будівничими імперії”, Павличко переконує: “Російська імперія ні за старих, царських, ні за радянських часів не була за духом інтернаціональною державою, як Велике Князівство Литовське. Вона завжди працювала на те, щоб повсюдно пригнічувати, русифікувати національні меншості. У Шотландії все було інакше” (т. 2, с. 143).

Історіософію Д. Павличка визначає не тільки його об’єктивне глибоке знання минулого – ближчого й віддаленішого – та здатність передбачати майбутнє

(на основі розуміння історичних закономірностей), а й суб'єктивне, небайдуже ставлення до всього, що його оточує. То видно вже з першої його промови на засіданні Верховної Ради УРСР у 1990 р. Ведучи, зокрема, мову про трагедію України у ХХ ст., Д. Павличко зазначає: “Ми повинні дошукуватися не так особистих, як ідеологічних причин. Ми маємо зрозуміти, що суд над тою чи іншою злочинною особою [про що, здавалося б, могли мріяти люди, і наразі теж. – Л. М.] не тільки применшив би масштаби провин, а й призвів би до гільйотини, яка сьогодні стинає голову Людовіка, а завтра – голови Дантона і Робесп'єра” (т. 2, с. 63). Зупинившись на пріоритетних і невідкладних завданнях народних депутатів – закони про *суверенітет і про українську мову*, проблеми, пов'язані з економічним блоком, із чорнобильською катастрофою, проблеми села (передовсім права й можливості хліборобів), пріоритет освіти й культури – і тим засвідчивши своє стратегічне мислення, кандидат на посаду голови ВР зізнається: “Я мрію і прагну бачити Україну незалежною державою [рік, нагадаю, 1990-й! – Л. М.], яка має не більшу і не меншу свободу, а тільки на рівні зі своїми не лише східними, а й західними сусідами” (т. 2, с. 71). Красномовною є й Павличкова відповідь (пророча!) на запитання кореспондента газети “Di Presse” іще 1993 р., чи загрожує щось територіальній цілісності України: “Так, і ця загроза спричинена рішенням парламенту в Москві проголосити український чорноморський порт Севастополь російським містом” (т. 2, с. 163). Як і послідовність Д. Павличка – поета, дипломата, громадянина – в обстоюванні національних інтересів рідної держави, в усьому комплексі їх, політичному і культурному. Ця комплексність, можна сказати, універсальність діяльності Д. Павличка виявляється на всіх рівнях його невсипущої праці, зокрема й перекладацької (у ній мені вбачається в певному сенсі паралель до діяльності наших класиків, які одразу по Емському указові російського царя 1876 р., що ніс смерть українському слову і забороняв передусім переклади українською, розпочали активно перекладати саме з російської, а далі й з інших мов).

“Перекладаючи росіян, – нотує у щоденнику наш поет, – я показав, що українська мова здатна передавати всі нюанси російської мови. Я також намагався перекладати тільки речі, які є вбивчими щодо російського імперіалізму, панславізму, комунізму, месіанізму. Я свою антологію російської поезії видам для того, щоб її побачили й прочитали російські шовіністи, кривава доба яких не минула” (т. 2, с. 292). Тут варто нагадати й про те, що питання про необхідність державного – відповідним законом – захисту української мови Д. Павличко вперше поставив на офіційному рівні в розлозі виступі (спеціально присвяченому цьому питанню) із трибуни пленуму Спілки письменників УРСР, що передував прийняттю Закону про мови у Верховній Раді 1989 р.

У відгуку на перший том спогадів Д. Павличка (“Слово і Час”. – 2016. – №8) я припустилася помилки, назвавши поета політиком, адже в нас нині розрізняють: політик – це та людина, яка націлена передовсім на власні інтереси, а людина, що дбає про інтереси своєї Держави, – то державний діяч. (Чи тут я переповіла політичний анекдот?) Поза всяким сумнівом, Д. Павличко – це державний діяч, який живе інтересами і проблемами рідної Української Держави. На підтвердження цього можна цитувати численні сторінки всіх трьох томів, згадувати його діяльність у різних сферах – державних, культурних тощо.

У другому й третьому томах “Спогадів” подано своєрідні (суб'єктивні, ясна річ, обмальовані стисло з погляду автора) портрети цілої низки сучасників письменника (і класиків – як М. Гоголя, Є. Маланюка): то громадські й суспільні діячі – Папа Римський Іван Павло II, Ю. Гагарін, І. Плющ, Л. Кучма, Б. Тарасюк, А. Зленко, В. Литвин, С. Волковецький, Л. Буняк, письменники й журналісти – Ч. Мілош, Л. Рудницький, О. Сулейменов, Р. Лубківський, О. Бураковський, Р. Гром'як, А. Середницький, І. Равлів, Л. Вардзарук, І. Чендей, О. Деко, М. Кагарлицький, С. Гординський, П. Засенко, О. Микитенко, митці – Ю. Якутович, І. Миколайчук.

Учасники згаданого вище обговорення третього тому наголошували на сміливості його автора в поводженні з жанровою специфікою мемуарів.

Справді, у всіх трьох томах є чимало ознак давньоукраїнських літописів із відомою їх синкретичністю. Д. Павличко руйнує всі канони жанру мемуарів. Часами це цілком, сказати б, офіційні, здебільшого дуже поважні й урочисті його спогади, а часами тут киплять і вирують емоції (“мої гарячковитій вдачі”, – читаємо на с. 305 тому 3), які, природно, передаються й читачеві. Деякі епізоди просто неможливо сприймати спокійно. От, наприклад, розповідь про те, як Д. Павличко разом із дружиною п. Богданою та Ю. Якутовичем мандрують Карпатами до Говерли і зустрічають край дороги “сатанинську каменюку” (гранітну брилу) – знак колишнього кордону між Польщею та Чехословаччиною. Як чоловіки вдвох голими руками “мурашиною працею” намагаються “витягнути, вишпортати, вискіпати символ нашого національного приниження” (т. 3, с. 440), і то їм вдається... Так і хочеться гукнути: “Ех, хлопці! Вашого б ентузіазму – та до пам’ятника “пабеди над шведами”, що в Полтаві, та із гарним знаряддям, із бульдозером!”.

Заголовки більшості розділів у книжках Д. Павличка не точно відповідають їх змістові – у тому розумінні, що їх зміст ширший (хтось може те розцінити як композиційну ваду, але тут читачеві стануть у пригоді іменні покажчики до томів). Один із виразних прикладів – розділ “Роман Гром’як”. Розповідаючи про друга й колегу – визначного літературознавця-філософа, про його різноманітні таланти, його багатогранну діяльність, мемуарист раз у раз відволікається немов на інші теми, не всі з яких пов’язані з особистістю Р. Гром’яка. Насправді ж ті відступи необхідні, оскільки Д. Павличко балотувався в народні депутати УРСР у 1990 р. у Збаразькому районі Тернопільської області, а Р. Гром’як виступав як його довірена особа і брав, отже, участь у відповідних зустрічах, дискусіях. Тож необхідно висвітлити політичну ситуацію

(далеко не однозначну), з’ясувати (мабуть, спершу для себе, а далі й для читача) суть не лише свого конкурента (“високоосвічений піп, генерал КГБ одночасно”, – т. 2, с. 90) і процеси, що відбувалися в суспільстві. Довелося навіть заглибитися в релігійно-церковні проблеми. А таке заглиблення надто потрібне в розмові про Папу Римського Івана Павла II. Проте й тут Д. Павличко переходить до найдорожчого для нього: “Іван Павло II – мислитель і великий борець за свободу, який знав, що без України Західний Світ неповний” (т. 2, с. 271). Не може й випустити з уваги головного про цю унікальну особистість, чиї (поета Войтили) художні осягнення “неможливо коментувати, не повторюючи їх слово за словом. Це стиль Євангелія, глибини людського духу, що відкриваються за межами наукової історії народів, ніби рухливий живий океан за мертвою, камінною пустелею” (т. 2, с. 278). І водночас – у нерозривному зв’язку зі своїм, рідним: “В мене склалося враження, що святий отець, добре ознайомлений з історією української духовності, хотів перед очима Європи і католицького світу піднести наші духовні надбання, звільнити українців від комплексу неповноцінності, ствердити єдність України з європейською цивілізацією” (т. 2, с. 279).

Трикнижжя “Спогади” Дмитра Павличка (разом, до речі, з його двотомником “Українська національна ідея”) дає вдячний матеріал для написання не однієї дисертації в різних галузях гуманітарної науки (їх, переконана, буде написано). Наразі ж зупиню міркування (які дуже прагнуть бути нескінченними) цитатою з вірша Павличка, свого часу адресованого Іванові Чендею, – щоб переадресувати ці рядки йому ж, їх авторові:

Пиши! Твоя пора ще з нами,
Потрібно нам Твого ума,
Щоб ми не стали знов рабами,
Ба часу в нас на те нема! (т. 3, с. 435)

Отримано 3 листопада 2017 р.

Лариса Мороз
м. Київ

